

Lexikálnosémantická analýza sloviess *vidieť* v slovenčine a *видеть* v ruštine (z kontextuálneho aspektu)

Tatjana Grigorjanová

Jazykovedný ústav E. Štúra SAV, Bratislava

Lexikálny systém jazyka sa vyznačuje zložitou vzťahov medzi jeho jednotlivými prvkami, ktoré spolu súvisia a vzájomne sa ovplyvňujú. Hovoríme o systémových vzťahoch. Súčasná lexikológia a lexikálna sémantika si kladie za cieľ postihnúť tieto vzťahy a určiť objektívne ukazovatele, na základe ktorých sa slová združujú do určitých zoskupení.

Slovná zásoba tvorí jednu zo základných jazykových rovín, jednotky ktorej sú bilaterálne, formálne obsahové a majú povahu paradigmatického typu na úrovni abstrakčnej a realizačného exemplára na úrovni empirickej. Tieto jednotky sú vo vzájomných interných a externých vzťahoch v rámci jednej roviny, aj s jednotkami iných rovín (Filipec, 1979, s. 10).

Slovná zásoba ako systém pozostáva z množstva čiastkových významových subsystémov, ktoré majú povahu sémantických paradigiem, zjednotených na základe spoločnej sémý a určených svojím špecifickým diferenciačným príznakom.

Lexikálnosémantický systém nie je možné skúmať ako celok, pretože je to systém otvorený. Možno ho však skúmať prostredníctvom analýzy čiastkových systémov, a to tzv. sémantických polí, lexikálnosémantických skupín, radov a pod. (napr. Sekaninová, 1983). Lexikálnosémantické skupiny sa vyčleňujú zo sémantických polí. Sú to také paradigmatické zoskupenia slov, ktoré patria k jednému slovnému druhu.

Slovesná lexika v porovnaní s inými lexikálnymi subsystémami sa vyznačuje najvyššou zložitou. Lexikálne komponenty sú v slovesných významoch tesne prepojené s gramatickými a lexikálno-gramatickými komponentmi. Sloveso zaujíma preto najdôležitejšiu pozíciu v sémantickej štruktúre vety.

Skúmanie lexikálnych systémov rôznych jazykov porovnávaním jednotlivých makrosystémov a mikrosystémov cez ich prvky v rámci konfrontačnej lexikológie spočíva v paralelnom odhaľovaní charakteristických osobitostí v daných jazykoch na tých istých úsekoch lexikálnych systémov a v tom istom časovom priereze.

V našom príspevku poukážeme na aplikáciu konfrontácie čiastkového systému slovenskej a ruskej lexiky, a to sloviess *vidieť* v slovenčine (S) a *видеть* v ruštine (R). Tieto slovesá zaujímajú centrálnu pozíciu v lexikálnosémantickej skupine sloviess zrkovného vnímania. Slovesá zrkovného vnímania ako lexikálnosémantická skupina sa vyčleňujú z početnej skupiny sloviess vnímania na základe toho, že odrážajú okolitý svet vo vedomí človeka prostredníctvom orgánov zraku. Daneš – Hlavsa a kol. (1981, s. 149–150) vyčleňujú predikáty vnímania na základe spoločného obsahu (duševná činnosť človeka) a spoločných formálno-syntaktických črt. Tieto slovesá spája pre-

dovšetkým to, že v ich valenčnom poli sa vyskytuje participant, ktorý autori nazvali informácia. Ide predovšetkým o predikáty vlastnenia, odovzdávania a prijímania informácie.

Nakoľko nás daná problematika zaujíma z pohľadu kontextu, nebudeme dané slovesá skúmať izolovane, t. j. len na základe lexikografických údajov, ale zameriame sa aj na ich fungovanie v konkrétnych rečových situáciách. Výstižné odôvodnenie tohto prístupu možno nájsť u S. D. Kacnelsona (1972, s. 142), ktorý píše: "Reálne fakty skutočnosti sa neodrážajú v izolovaných slovách, ako sú uvedené napr. v slovníkoch, ale v rečových komunikáciách, ucelených výpovediach, textoch".

Slovesá *vidieť* / *видеть* patria predovšetkým do perceptívnej sféry, ale sú zaujímavé aj tým, že v určitých kontextoch viažu na seba aj kognitívne významy (Arutunova, 1989, s. 7–30). Popri svojom základnom význame "vnímať pomocou zraku" ako jedného zo zmyslov môžu vyjadrovať aj "vnímanie inými zmyslami", nesť určité prvky subjektívnej modality alebo môžu byť obohatené o kognitívne významy na úkor straty perceptívnosti. V našej analýze sa pokúsime vyčleniť jednotlivé kontextové významy daných sloviess, porovnať ich v oboch jazykoch, doložiť ich príkladmi, t. j. dostatočným kontextom, poukázať na vhodné a odlišné vyjadrenie rovnakých semém a načrtnúť jednotlivé fázy významového prechodu z perceptívnej sféry do kognitívnej.

Slovesá *vidieť* / *видеть* majú čisto perceptívny charakter len vo významoch vyjadrujúcich "všeobecnú schopnosť zrkovného vnímania" (*Видит* len na jedno oko – *Он видит только одним глазом*) alebo "proces zrkovného vnímania" (*Со зли невидит, то сердце не болит* / *присл.* – *Что глаза не видят, о том сердце не болит*). V niektorých prípadoch sa tento význam preklada do R aj slovesom *замечать*. Napr. *Deu si ešte občas ukradomky uštedna buchnat, ale ty s Vojtom sa tvárime, že nič nevidíme* (Farkašová) – *Дети еще время от времени незаметно отдубасят друг друга, но я и Войто делаем вид, что этого не замечаем – присутствовавшая знает, делала вид, что не замечает молодого человека, хотя все время и косилась на него* (Булгаков) – *притомна šľachta sa tvárila, že mladého človeka nevidí, hoci naňho stále zazerala*.

V iných typoch kontextov slovesá *vidieť* / *видеть* vyjadrujú "proces zrkovného vnímania" len okrajovo ako sprievodný jav popri dominantných významoch "stretávať" (sa), "vidieť" (sa). Napr. *Rád sa s ňou pohovárať, ved' ju nevidel skoro dvadsať rokov* (Hečko) – *Он с удовольствием с ней поговаривал, ведь ее не видел почти двадцать лет – Господин артист сегодня дома, будет рад вас видеть* (Булгаков) – *Раньше я видел ее дома, рад са с вами увиди / рад са с вами встретит / рад вас примет*. V R má sloveso *видеть* v tomto význame širšie použitie ako *видеть* v S, do ktorej sa často preklada individuálne. Napr. *Могли ли я видеть представителя правления?* *вежливо осведомился экономист-плановик* (Булгаков) – *Могли бы вы говорить / встретит' sa со správcem? / Могли бы вы заволать správcem?* *заворно са спытал экономист-плановик*.

K ďalším významom sloviess *vidieť* / *видеть* patrí aj seméma "vybavovať si v myslí, predstavovať si", ktorá má všeobecnejší perceptívny význam,